

תוכן העניינים

יא	תודות
יג	פתח דבר
1	מבוא
12	פרק א: 'לראות את האבות': מחוז חפץ וחלום בלהות
13	א.1. חלום הבלהות והגדולה
23	א.2. חזון הנעורים – ראיית האבות ותאוות האכילה
25	א.3. 'המעשה מהלחם' – התרוקנות וקבלת השפע
26	א.4. 'פדיון הבן'
31	א.5. פגם כיבוד אב ותחושות האשמה
33	א.6. 'כי תעבור במים אתך אני'
40	א.7. 'אתה החילות להראות' – מקורותיו של ר' נחמן
42	א.8. סיכום
45	פרק ב: 'כאילו לא התחיל עדין כלל': מניעות, מאבק ווידוי
47	ב.1. התקרבות לקב"ה והתקרבות לצדיק אצל ר' נחמן
50	ב.2. התקרבות לקב"ה והתקרבות לצדיק אצל הבעש"ט
52	ב.3. ר' נחמן על התקרבות לבעש"ט
60	ב.4. הווידוי אצל ר' נחמן
64	ב.5. ר' נחמן על הווידוי אצל הבעש"ט
67	ב.6. הווידוי אצל הבעש"ט
69	ב.7. סיכום – מניעות, מאבק ווידוי בהתקרבות לצדיק

74	פרק ג: 'ה' ילחם לכם ואתם תחרישוין': תפילה ומחשבות זרות
74	ג.1. מחשבות זרות אצל הבעש"ט
76	ג.2. מחשבות זרות אצל ר' נחמן
82	ג.3. התבודדות
87	ג.4. מחשבתו הזרה של הבעש"ט
92	ג.4.1. הלולקא
94	ג.4.2. נר של חלב
101	ג.5. מבול של כפירות
106	ג.6. סיכום

110	פרק ד: 'פסל לך – משם נתעשר משה': הון והון תרבותי
111	ד.1. כוחו המרפא של הסיפור
113	ד.2. התגלות כוחו המרפא של הסיפור
116	ד.3. הסיפור ממית ומחיה
120	ד.4. סיפורי מעשיות משנים קדמוניות
125	ד.5. חבקוק – 'תריין חיבוקין'
127	ד.6. יחסם של הבעש"ט ושל ר' נחמן לממון
128	ד.6.1. הבעש"ט ויחסו לממון
130	ד.6.2. ר' נחמן ויחסו לממון
136	ד.7. 'אני יש לי כלי'
139	ד.8. סיכום

143	פרק ה: 'שניים מקרא ואחד תרגום': חטא הנעורים של הבעש"ט והגנת התפילין
146	ה.1. הבעש"ט על עוון קרי
149	ה.2. הבעש"ט והכומר הזקן
152	ה.3. שלמות הברית ושלמות הלשון (ליקוטי מוהר"ן קמא יט)
156	ה.4. תפילין ושלמות הברית (ליקוטי מוהר"ן תנינא ה)

- 160 ה.5. 'והלכתי עמכם בחמת קרי'
- 164 ה.6. פגם הדיבור ו'סוד כוונות תפילין' (ליקוטי מוהר"ן קמא לח)
- 170 ה.7. פגם הברית, פגם הדיבור, כוונת התפילין והמסע לארץ ישראל
- 173 ה.8. סיכום
- 176 פרק ו: 'שנעשו לו שני נקבים בלבו': דיבורים קשים ומות הבעש"ט
- 178 1.1. שבחי הבעש"ט על הבעש"ט, שבתאות ופרנקיזם
- 178 1.1.1. 'שבחי הבעש"ט' על הסתלקות הבעש"ט
- 179 1.2.1. 'שבחי הבעש"ט' על עליית הנשמה ביום הכיפורים
- 183 1.3.1. שילוב המסורות משבחי הבעש"ט לנרטיב רציף
- 1.4.1. שבחי הבעש"ט על תיקון נשמת שבתי צבי –
- 185 נרטיב מקביל
- 188 2.1. ליקוטי מוהר"ן על הבעש"ט, שבתאות ופרנקיזם
- 188 2.1.1. ליקוטי מוהר"ן קמא רז
- 195 2.2.1. ליקוטי מוהר"ן קמא כ
- 2.3.1. ליקוטי מוהר"ן קמא כ בזיקה לעליית הנשמה של
- 203 הבעש"ט ביום הכיפורים
- 2.4.1. פרשנותו של ר' נחמן למסורת על תיקון נשמת
- 209 שבתי צבי
- 210 2.5.1. ליקוטי מוהר"ן קמא ט
- 212 3.1. הבעש"ט על גאוה וכעס, תוכחה וקטרוג
- 218 4.1. סיכום
- 221 פרק ז: ייסוריו של 'בעל השדה': תיקון נשמות ומות ר' נחמן
- 222 1.1. ר' נחמן על 'מעשה מהבעל שם טוב'
- 223 2.2. גרסת 'שבחי הבעש"ט' ל'מעשה מהבעל שם טוב'
- 227 3.3. מסורות נוספות ב'שבחי הבעש"ט' בנוגע לתיקון נשמות
- 231 4.4. הבעש"ט כמודל לחיקוי והבעש"ט כמושא להתנגדות
- 234 5.5. 'בעל השדה' – ר' נחמן על תיקון הנשמות

240	ז.6. הבעש"ט כ'בעל השדה'
242	ז.7. התיקון במותו של 'בעל השדה'
245	ז.8. סיכום
248	אפילוג: 'מטה האלהים בידו': כוח הבחירה
249	ח.1. 'הוסיף יום אחד מדעתו'
255	ח.2. חסידות של מיסטיקה וחסידות של אמונה
262	ח.3. 'מטה אלקים בידו'
267	ח.4. סיכום: בחירה לכתחילה ובחירה בדיעבד
273	קיצורים ביבליוגרפיים
297	מפתח העניינים
310	מפתח שמות האנשים והמקומות
314	מפתח המקורות

מבוא

אל יקשה לך הדבר כשאתה רואה, שהצדיק לא תיקן איזהו דבר, כי זה סיבה מאת השם יתברך, שיניח מקום לכניו להתגדל בו (ר' נחמן מברסלב, ספר המידות, צדיק, חלק א, אות א)

בית העלמין היהודי במז'יבוז', שנת תקל"ח לערך. ילד כבן שש, לימים ר' נחמן מברסלב, משתטח על הקבר של הסבא רבא שלו ר' ישראל בן אליעזר (הבעש"ט) 'לבקש מאתו שיעזרו להתקרב להשם יתברך'.¹ זה אינו אירוע חד-פעמי. הוא 'דגיל מאד' בימי קטנותו 'לרוץ בכל פעם על קבר הבעל שם טוב... לילך לשם בלילה'.²

ר' נחמן מברסלב (1772-1810), נינו של ר' ישראל בעל שם טוב (הבעש"ט, 1700-1760 לערך), גדל במז'יבוז' בביתו של הבעש"ט. אף שלא הכיר את הבעש"ט בחייו, הוא שמע מבני משפחתו מסורות רבות עליו, ועל פי עדותו הבעש"ט אף התגלה לו באופנים שונים ושוחח עמו.

הבעש"ט, מייסד החסידות, היה מורה כריזמטי שכוחו בפיו. הוא לא כתב את תורותיו, ומסורות חסידיות מציירות אותו כמי שהתנגד בתוקף לתיעוד דבריו.³ אף על פי כן, תלמידיו כתבו את שזכרו, ובספרות החסידית פזורות שלל מסורות מפיו ועל אודותיו.⁴

ר' נחמן, הרבי הראשון והיחיד של חסידי ברסלב מראשית המאה התשע עשרה עד ימינו, היה אף הוא מורה כריזמטי. בניגוד לבעש"ט הוא ראה חשיבות

1 שבחי הר"ן י"ט.

2 שם.

3 ראו לדוגמה גרין, הדרשה החסידית, עמ' 237-240.

4 מחקרים רבים הוקדשו לשאלת אמינות המסורות, ורבים אחרים ניסו להרכיב את דמותו והגותו של הבעש"ט על סמך מרב המסורות המהימנות. ראו לדוגמה רפפורט-אלברט, הגיוגרפיה; רוסמן, הבעש"ט; הנ"ל, מקורות עבריים; אטקס, בעל השם; אידל, אדני שפתי תפתח; הנ"ל, דבקות באותיות.

רבה בכתיבה ובהפצה של תורותיו. הוא החזיק סופר, ר' נתן, והורה לו לרשום מפיו תורות, סיפורים ושיחות. ר' נחמן מזכיר את הבעש"ט בהקשרים שונים בכמה מתורותיו בחיבורו 'ליקוטי מוהר"ן',⁵ וביתר שאת בשיחותיו ובסיפורים משמו של הבעש"ט או על אודותיו.⁶

בשנים האחרונות הגותו של ר' נחמן מברסלב מעסיקה עד מאוד חסידים, מחפשים רוחניים, הוגים, יוצרים וחוקרים. רבים הגיעו לחסידות בכלל ובפרט להיכרות עם דמותו של הבעש"ט, סבו זקנו של ר' נחמן, דרך השער של חסידות ברסלב וההיכרות עם תורתו של ר' נחמן. ספר זה צמח מתוך תנועה הפוכה, התואמת את הכרונולוגיה החסידית. לאחר שנות עיון ולימוד שהקדשתי לבעש"ט ולתלמידיו, התוודעתי לתורתו של ר' נחמן. ככל שהעמקתי להכיר את המורשת המגוונת שהותיר אחריו, הופתעתי מהסיפורים הייחודיים שמספר ר' נחמן על הבעש"ט. ככל שהתבוננתי באסופת ההתייחסויות שלו לבעש"ט, כעין הספר 'שבחי הבעש"ט' אליבא דברסלב, התחדדה בי השאלה מה הייתה מטרתן של מסורות אלו ומה משמעותן. למן ההתחלה הבחנתי בדיאלקטיקה עקבית לכל אורך שנות יצירתו של ר' נחמן: מצד אחד, הבעש"ט הוא מקור השראה רב-משמעות עבורו. ר' נחמן משתטח על קברו של הבעש"ט במז'יבוז' מגיל צעיר ביותר, הבעש"ט מופיע בחלומותיו, מתגלה אליו, מדריך אותו, מצפה ותובע ממנו כמורהו הרוחני וכאביו הקדמון הן באופן ישיר בהתגלויותיו הן בעקיפין במסורות שהוא מספר משמו ועל אודותיו. אולם מצד שני, במסורות שמביא ר' נחמן על אבי סבתו, ניכר צורך תמידי למעט משהו מדמותו ולראות את עצמו כמי שהפליג מעבר לנקודה שאליה הגיע הבעש"ט.

מחקרים רבים על ר' נחמן מזכירים את זיקתו הבולטת לבעש"ט, את העובדה שהוא ראה את עצמו ממשיכו של הבעש"ט ואף מי שעולה עליו במדרגתו

5 ספר ליקוטי מוהר"ן קמא נדפס לראשונה בחיי ר' נחמן, בשנת תקס"ח. החלק השני, ליקוטי מוהר"ן תנינא נדפס לראשונה לאחר מותו, בשנת תקע"א, והחל במהדורה שהודפסה לאחר מכן, נדפסו שני החלקים יחדיו. להלן אצטט ממהדורת הדפוס המקובלת של ספר ליקוטי מוהר"ן. במקרה הצורך אציג שינויי נוסח בהשוואה לדפוס הראשון של ליקוטי מוהר"ן קמא או לכתב-יד ר' נתן, שהדפיס ר' נתן צבי קניג. כמו כן אתיחס לכתב-יד ליקוטי מוהר"ן מאוסף ברגר. תודתי לצבי מרק שהעמיד לרשותי כתב-יד זה לעיון.

6 הללו מופיעים בספרים שיחות הר"ן, שבחי הר"ן, חיי מוהר"ן ובחיבורים נוספים. לסקירת כתיבה-היד והדפוסים השונים של ספר חיי מוהר"ן ראו מרק, כל סיפורי, עמ' 72-111. מכיוון שספר זה נדפס בתחילה באופן מצונזר ולאחר מכן הוספו לו השמטות שונות בהדרגה, איעזר להלן במספר מהדורות.

ומרחיק לכת ממנו ביכולת התיקון שלו.⁷ חוקרי חסידות ברסלב הנדרשים לזיקה זו, נוטים בדרך כלל להשוות בין ר' נחמן 'כשלעצמו' לבעש"ט 'כשלעצמו' ולעמוד על ההמשכיות לצד החידוש. 'הבעש"ט כשלעצמו' לצורך עניין זה, הוא הדמות המסורטטת במקורות כגון הספר 'שבחי הבעש"ט' או במחקר על אודות הבעש"ט, על פי רוב מתוך התעלמות מדמותו של הבעש"ט כפי שמסרטט אותה ר' נחמן עצמו.⁸

בה בעת, המחקרים המתמקדים בבעש"ט ובדמותו, ממעטים בדרך כלל להביא עדויות או מסורות משמו של ר' נחמן.⁹ השתקפותו של הבעש"ט דרך עיניו של ר' נחמן מרתקת הן משום שהיא מציעה פרספקטיבה נוספת על דמותו של הבעש"ט, שעל אף כל מה שנכתב עליו, הוא עדיין בגדר תעלומה, הן משום שהיא חושפת פן חשוב בדמותו של ר' נחמן עצמו. הגישה הרווחת בחקר הבעש"ט שואפת לאסוף מקורות רבים ומגוונים ככל האפשר על מנת להרכיב מהם את תמונת עולמו בכל נושא ונושא.¹⁰ הנחת היסוד של גישה זו היא שריבוי הפרספקטיבות מקרב את המחקר אל האמת בה"א הידיעה באשר לבעש"ט, אם אפשר להתקרב אל אמת זו.

ההנחה שביסוד המחקר הזה, היא שלצד המאמץ המתמשך להרכיב את פסיפס המסורות לכדי דמות היסטורית מלוכדת, אפשר וראוי גם להתחקות אחר דמותו של הבעש"ט כפי שמתווכים אותה תלמיד זה או אחר שלו. 'הבעש"ט של

- 7 ראו הערה 26 להלן. כן ראו רפפורט-אלברט, הערות, עמ' 348, הערה 16. לדיון בדימוי העצמי של ר' נחמן ראו למשל מגיד, חסידות, עמ' 36-39, 48-50.
- 8 ראו לדוגמה אצל גרין, המשווה את עמדתו של ר' נחמן במגוון נושאים לזו של הבעש"ט: גרין, בעל היסורים, עמ' 46, 111, 138, 144-145, 178-179, 323-328 ועוד; מרק, מיסטיקה ושיגעון: הדיון בדיבוק דבקות ושיגעון אצל הבעש"ט כהטרמה לדיון בנושא אצל ר' נחמן (עמ' 18-46) והשוואות נוספות בנושאים שונים, עמ' 124, 140-141, 146, 165-166, 177, 210-215, 247-248. 'יצא דופן הוא הדיון על תפיסתו של ר' נחמן את נסיעתו של הבעש"ט לארץ ישראל (שם, עמ' 308-320). כן ראו מגוון השוואות בין ר' נחמן לבעש"ט אצל מרק, התגלות ותיקון, עמ' 9-12, 86-91, 197-198, 251 ועוד. מהלך פרשני חלקי ברוח המוצעת בחיבור הנוכחי מצוי אצל טרוויס, תיקון הנשמות, עמ' 157-167. גם שם, בנושא תיקון הנשמות, אפשר להרחיב את הדיון במסורות הבעש"טניות שבפי ר' נחמן ובפרשנות שהוא מעניק להן, כפי שיופיע להלן בפרק ז.
- 9 זאת בניגוד, למשל, למובאות מכתבי ר' יעקב יוסף מפולנאה, המגיד ממזריטש ודמויות נוספות. יוצא דופן הוא מחקרו של לדרברג, סוד הדעת. במחקרו הוא מרבה להביא מדבריו של ר' נחמן בסרטוט דמותו של הבעש"ט.
- 10 ראו לדוגמה אידל, גאולה; הנ"ל, תפילה, וכן מאמריו שנזכרו לעיל, הערה 4.

ר' נחמן' שונה מ'הבעש"ט של ר' יעקב יוסף מפולנאה', והלה שונה מ'הבעש"ט של המגיד ממזריטש' וכן הלאה. במובן זה הנרטיב החלקי, היחסי והסובייקטיבי העולה מחיבור זה, משליך גם על הנרטיבים האחרים ומדגיש את המורכבות שבבניית הנרטיב השלם מבלי לשלול מאמץ זה.

החיבור שלפנינו יוצא אפוא מנקודת הנחה שיש משמעות רבה למסורות שבחר ר' נחמן לייחס לבעש"ט, וגם למסורות שמהן בחר להתעלם או למסורות שהציע להן גרסה חלופית. למעשה יש לראות בר' נחמן פרשן של הבעש"ט. להבדיל מהמסורות השונות על אודות הבעש"ט שמביאים תלמידיו ותלמידי תלמידיו, ר' נחמן מציע פרספקטיבה ייחודית הכוללת מסורות שידועות רק לו, מסורות המוכרות ממקורות אחרים, אך מובאות אצלו בגרסה שונה, תורות המבארות את משמעותן של מסורות סיפוריות על אודות הבעש"ט ועוד. עיון מעמיק באסופה מגוונת זו הוא מטרת חיבור זה. בחינת מכלול המשמעות של הבניית דמותו של הבעש"ט על ידי ר' נחמן, שראה בו דמות אב ואף גיבש ביחס אליה את דימויו העצמי, מלמדת, כאמור, על ר' נחמן עצמו אף יותר מאשר על הבעש"ט.

כיצד נדע אילו מסורות על הבעש"ט הכיר ר' נחמן? סביר ביותר שהמסורות המצויות בספרים שנדפסו בחייו, היו גלויות לעיניו. ברור עוד כי שמע מסורות רבות בעל פה, כפי שהוא מעיד:

בבית אביו ואמו הצדיקים זכרונם לברכה היו שכיחים שם כל הצדיקים, כי כל הצדיקים היו מצויים בקהילת מעז'יבוז' מחמת שהוא מקום הבעל שם טוב זכרונו לברכה. ורובם ככולם התאכסנו בבית אביו זכרונו לברכה, ושמע הרבה מעשיות מצדיקים ועל ידי זה היה עיקר התעוררותו להשם יתברך עד שזכה למה שזכה.¹¹

על כן, הזיקה של המסורת שבפי ר' נחמן למסורת שנדפסה מאוחר יותר, ושנמסרה מפי דמות שר' נחמן הכיר, מאפשרת לטעון שהמסורת הייתה מוכרת לר' נחמן. ואולם קשה להכריע אם הכיר את הספר 'שבחי הבעש"ט'. הספר נדפס בשנת תקע"ה, מספר שנים לאחר פטירת ר' נחמן בשנת תקע"א, והמדפיס שימש גם עורך כתב-היד. עם זאת, עיקר הטקסט היה קיים בכתב יד שנים קודם שנדפס. לדעת משה רוסמן הושלם כתב-היד של 'שבחי הבעש"ט' כבר בשנות התשעים של המאה השמונה עשרה.¹² בהינתן העניין הרב שהיה לר' נחמן (כלרכים אחרים) בדמותו של הבעש"ט, קשה להניח שלא היה ברשותו

11 שיחות הר"ן, סעיף קלח.

12 ראו רוסמן, סיפורים, עמ' 6.

העתק של כתב-היד¹³ מכל מקום, טענה זו אינה הכרחית לצורך הדיון כאן. כאמור, ברור כי ר' נחמן הכיר בעל פה רבות מהמסורות המופיעות בכתב-היד 'שבחי הבעש"ט', גם אם לא הכיר את כולו.

יחסי ר' נחמן והבעש"ט הם דוגמה מרתקת להבניית יחסי אבהות ביולוגית-רוחנית בתנועת החסידות, אבהות שפותחת בהשראה ובכריזמה, אך פונה בהמשך בחלקים רבים ממנה להנהגה שושלתית.¹⁴ במקרה דנן, המנהיג הכריזמטי הולך בעקבות אבי סבו ומקפיד לומר זאת שוב ושוב. אך ככל שהוא נבנה מייחוסו המשפחתי, הוא גם מתנער ממנו.¹⁵ הוא רואה ב'אב' זה מודל לחיקוי, ובה בעת טורח לכדל את עצמו ממנו בעקביות. כפי שנראה להלן, לעתים ממצב ר' נחמן את עצמו כחדשן במקומות שאפשר בקלות לזהות את עקבות אבותיו הרוחניים, ולעתים חשוב לו דווקא לייחס לבעש"ט חידושים שככל הידוע היו דווקא חידושיו הוא.

שאלת היחס לאבות ולאימהות¹⁶ היא שאלה חשובה בעיצוב זהותו של כל אדם וזהותה של כל קבוצה. היא נגזרת מהדיאלקטיקה המוכרת והשחוקה משהו של 'מסורת וחדושים' ומדגימה אותה, אך לא כדיון עקרוני ותאורטי, כי אם כהתרחשות קיומית. במקרה שלפנינו זו אף אינה שאלה חיצונית על התפתחותו של ר' נחמן בהשפעת מקורות השראתו, כי אם שאלה פנימית הנוגעת לתודעתו העצמית כיוצר, כאב וכבן בעת ובעונה אחת. אצל יוצרים גדולים ניכרת שאלה זו ביתר שאת שכן ברמס בווערת הכמיהה לראשוניות, ומעלת קודמיהם עשויה להעיב על גדולתם הם.

במהלך העיון בחומרים שהשאיר ר' נחמן, המכריז על עצמו שוב ושוב כחידוש שלא היה כמותו בעולם, התחוור לי כי הדיון של הרולד בלום בספרו

13 מקורות ברסלביים טוענים כי ר' נחמן הכיר חיבור זה. ראו פייקאז', חסידות ברסלב, עמ' 128-131. עוד ראו מאיר, רבי נתן, עמ' 383-390. לטענת מאיר (שם, עמ' 385) ייתכן שנתגלגל לידי ר' נחמן כתב-היד של 'שבחי הבעש"ט', אך סביר יותר ששמע את הסיפורים מפי הצדיקים שהגיעו למז'יבוז'.

14 ראו לדוגמה שגיב, השושלת, עמ' 13-38.

15 ראו לדוגמה שבחי הר"ן כה-כו, עוד לעניין השימוש או ההימנעות משימוש בייחוסו ראו שם, נסיעתו לארץ ישראל, ד, יח, כא, כג, וכן שיחות הר"ן קסה-קסו. כן ראו שיה שרפי קדש, חלק ה, סעיף סא.

16 אימהותיו של ר' נחמן היו חשובות לו מאוד – הן אמו הביולוגית פייגה, שנוכחת בחייו הרבה יותר מאשר אביו, הן סבתו אדל, בתו של הבעש"ט. עם זאת, בחיבור זה נתמקד ביחסיו עם האב (במובן הרחב של המילה) – הבעש"ט. לדיון חלקי במסורות על אימהותיו של ר' נחמן ראו קויפמן, נשים חסידיות, עמ' 223-257.

'חרדת ההשפעה' מסייע לדייק את קריאתי במסורות שמביא ר' נחמן, ולזהות כיצד הוא קורא בבעש"ט וכותב אותו בעת ובעונה אחת.

הספר 'חרדת ההשפעה' עוסק בתאוריה של השירה, ומושאי הניתוח הישירים של בלום הם משוררים אנגלוסקסים. עם זאת, בלום מציע תאוריה של יצירתיות באשר היא ובוחן לשם כך בשימת לב יחסים אפשריים בין אב קדמון, יוצר גדול, שאותו הוא מכנה 'המבשר', לבנו – המכונה 'אפיב' (ephebe) – הממשיך אותו מתוך ניכוס ושכתוב של יצירתו. תשומת הלב של בלום מוקדשת לשישה יחסים רוויזיוניסטיים השולטים ביחסים הבין-פואטיים,¹⁷ כלומר בין היוצר הראשון ליוצר שבא בעקבותיו. לדבריו האנלוגיה הטובה ביותר שמצא ליחסים אלו, היא מחקריו של פרויד על אודות מנגנוני ההגנה ופעולתם האמביוולנטית, כאשר האיד – הלא-מודע – מקביל ליוצר הראשון, ה'מבשר', ואילו האגו – המודע – מקביל לבן, ה'אפיב'.¹⁸ עם זאת, במקום אחר מציין בלום שמקור ההשראה להגדרת היחסים הללו שבין היוצר הראשון ליוצר שאחריו, הפועל מתוך 'חרדת ההשפעה', היה דווקא 'ספר פרדס רימונים לרמ"ק', וליתר דיוק יחסי ההשפעה שמתאר קורדובירו בין שש הספירות חסד עד יסוד, שהן 'הספירות הפעילות' המרכיבות את פרצוף זעיר אנפין הלוריאני.¹⁹ הספירות, שהן עצמות האור האלוהי ובה בעת כלי קיבולו, מקבלות כל אחת שפע ממקור גבוה יותר, פועלות בו ומנביעות מתוכן את הספירה הבאה. במובן זה, קובע בלום, 'אפשר לראות בכל ספירה שיר או טקסט כלשהו'.²⁰ לפיכך, אך טבעי הוא להשיב תאוריה זו אל חיק המורשת הקבלית-חסידית ולהסתייע בה להבנת עולמו של ר' נחמן, שכל הגותו נכתבת בתוך מרחב השיח הקבלי-ספירתי.²¹

מושגי מפתח בתאוריה של בלום הם הביטויים 'קריאה מנכסת/שגויה/ מנשלת', 'אי-הבנה יצירתית' וכדומה, ביטויים שהופכים מביטויים שליליים

17 בלום, חרדת ההשפעה, עמ' 38.

18 שם. ראו על כך עוד להלן לאורך הספר.

19 בלום, קבלה וביקורת ספרותית, עמ' 15: 'את התובנה היצירתית שהראתה כיצד הספירות פועלות, הציע ר' משה קורדובירו, המקור האולטימטיבי לתפיסה שלי עצמי בדבר "היחסים הרוויזיוניים" או ה"בחינות", לשיטת קורדובירו'.

20 שם, עמ' 21.

21 שאול מגיד יישם את התאוריה של בלום להגותו של ר' נחמן בהקשר אחר. על פי בלום זיהה מגיד את ר' נחמן כ'קורא חזק' בגישתו היצירתית למקרא, לחז"ל ולספרות הקבלית. ראו מגיד, תאוריה הרמנויטית, עמ' 23-24. כן השתמש מגיד בניתוח של בלום למושג הבחינות אצל רמ"ק (בלום, קבלה וביקורת) על מנת לנתח את מושג ה'בחינה' של ר' נחמן (מגיד, שם, עמ' 43-45).

בהקשר פרשני לביטויים חיוביים בתיאור פועלו של 'המשורר החזק'.²² ביחס למשורר זה, שהגיע לעולם לאחר מבשרו שהקדימו, קובע בלום כי 'שיר הוא המלנכוליה שחש המשורר לגבי חוסר הראשוניות שלו'.²³ בהמשך לכך ניתן לומר כי החיבור שלפנינו מתמקד ב'שירתו' של ר' נחמן, בפואטיקה שלו, שיסוד עמוק ומהותי בה הוא התמודדותו עם חוסר הראשוניות שלו עצמו בשרשרת המסירה הקבלית בכלל ובשושלת החסידית בפרט.

לכאורה לא היה ר' נחמן חרד מהשפעת הבעש"ט עליו שהרי הוא שב וקורא להתחדשות ומגדיר את עצם זהותו ומהותו 'חידוש',²⁴ כלומר הוא מדגיש את הפער והנתק בינו ובין אבותיו בכלל ובינו ובין הבעש"ט בפרט. ואכן, בכמיהה לחידוש, שהיא שורש נשמתו של ר' נחמן, יש ללא ספק היבט של הגדרה עצמית והיבדלות מבית גידולו. צד זה ניכר במיוחד בצורך התדיר של ר' נחמן להכריז על חדשנותו. זאת ועוד, ר' נחמן מודע לכך שכוח המשיכה הראשוני שלו וחלק מההילה שזכה לה היו בשל היותו צאצא של הבעש"ט.²⁵ על כן, הוא הקפיד על אלו שסברו כי הגיע למה שהגיע בזכות היותו 'מזרע האלקי הבעל שם טוב',²⁶ והדגיש באוזני חסידיו כי 'אפילו אם היה ממשפחה הירודה שבישראל היה זוכה גם כן למה שזכה על ידי עוצם עבודתו ויגיעתו'.²⁷ הצורך של ר' נחמן לבדל את עצמו מאביו הקדמון ניכר גם בשלל אמירות מפורשות בנוגע למעלתו, שהיא גבוהה ממעלתו של הבעש"ט.²⁸

22 ראו בלום, חרדת ההשפעה, עמ' 35: 'אני עוסק אך ורק במשוררים חזקים, דמויות מרכזיות הניחנות בכוח ההתמדה הדרוש כדי להיאבק במבשריהם החזקים [...] כישרונות חלשים יותר עושים אידיאליזציה; דמויות בעלות יכולת דמיון מנכסות לעצמן'.

23 שם, עמ' 11.

24 ראו לדוגמה חיי מוהר"ן, גדולות נוראות השגתו, רמו-רנא, רנד, רנו, רנט, רסב, רסח, רפט, מעלת תורתו וספריו הקדושים, שפא, שפד; שבחי הר"ן, סדר הנסיעה, לג בסופו.

25 חיי מוהר"ן, לידתו ושיבתו ונסיעותיו, קח: 'שהיה אז בערך שמונה עשרה שנים אף על פי כן נשאו לו פנים קצת אנשים מחמת שהיה נכד הבעל שם טוב זכרונו לברכה'.

26 שבחי הר"ן כה.

27 שם. וראו גם שם, כו. עוד ראו שיחות הר"ן קסו.

28 ראו לדוגמה חיי מוהר"ן, לידתו ושיבתו ונסיעותיו, קכא, גדולות נוראות השגתו, רעט, מעלת תורתו וספריו הקדושים, שנג, שנד, שעג. לעניין המחלוקת שעליו ראו שם, שצב, שצג (במהדורות מוקדמות נאמר 'אפילו אם היה וכו' בעולם לא היה יכול להשתוות עמי' – והושמט "הבעש"ט והאר"י" ובמקום זה נכתב 'וכו'. ראו חיי מוהר"ן עם השמטות, תא); שבחי הר"ן, נסיעתו לארץ ישראל, ד. יש להעיר כי גם הבעש"ט העיד מדי פעם על גדולתו, ראו לדוגמה בספר דגל מחנה אפרים, פרשת בלק, עמ' קצג 'ועתה שאני בעולם העולם עומד במדרגיגות הרוממות'. עם זאת, אין להשוות את מספר ההתבטאויות ברוב

ראוי לשאול בהקשר זה אם חרדה ('חרדת ההשפעה'), חוזק ('משורר חזק') ומאבק²⁹ הם בהכרח מושגי המפתח הראויים לדיון. האם לא היה אפשר לנסח את יחסיו של ר' נחמן מברסלב עם הבעש"ט במונחים כמו הזנה, הטמעה, הפנמה והכלה?³⁰ אני סבורה כי בהקשר הזה, כפי שיפורט להלן בפרק ב, יש בסיס עובדתי וטקסטואלי רחב לשימוש במאבק כדימוי העומד ביסוד יחסיהם. עם זאת, פרספקטיבה כזו, המושתתת על ההנחה שקיים מאבק, עשויה לזהות דפוס זה גם במקום שהוא אינו מצוי בהכרח. משום כך אבקש להדגיש כי פרספקטיבה זו אינה בלעדית. בפועל אפשר לנסח לפחות כמה מששת היחסים הרוויזיוניסטיים שניסח בלום באופן שנעדר ממנו דפוס המאבק, כפי שיובא לדוגמה בפרק ד להלן.³¹

מטרתי בחיבור זה אינה לפרק את דמותו היחידאית של ר' נחמן באמצעות ריתוקו אל כור מחצבתו והצבעה על מאמציו לגבש את ייחודו, כי אם להתבונן בדמותו, בהגותו ובפועלו דרך ממד מסוים שפחות נכח בדיון עד כה. ממד זה הוא היותו בן ואב וחוליה ברצף הדורות, ולא מונאדה הוגה ומחדשת. בהשאלה (שתואמת את דימויו העצמי של ר' נחמן)³² אפשר לומר כי כמו שהאדרא רבא מתבוננת בפניה האנושיות של האלוהות, המורכבות מאב, בן וכת ויחסי השפיעה ביניהן, ומוסיפה בכך ממד של עומק ועושר לשפה הדתית,³³ כך מתבונן חיבור זה בפניו האנושיות של ר' נחמן כבן וכאב, כמשפיע וכמושפע, על מנת לחשוף רבדים עמוקים בדמותו ובתורתו.

הדיון בהולדת האב – קרי בבן המוליד את עצמו כאב, ומוליד את אביו מחדש בצלם שבו הוא בוחר לברוא אותו – אינו דיון פילוסופי, היסטורי או מוסרי, כי אם אישי ופואטי, וממנו מתקבלת תמונה מורכבת וייחודית. כפי שמוכן ודאי ממהלך הדברים עד כה, מטרת חיבור זה אינה להגיע למסקנה חד-משמעית בסוגיית ההשפעה וההשפעה החוזרת, כי אם לסרטט בקווים עדינים תשובות אישיות שונות שענה ר' נחמן מברסלב לאורך חייו לסוגיית יסוד זו, שכה העסיקה אותו. מבעד לתשובה המתגוונת בנוגע למקומו אל מול האב, נבחן מספר סוגיות יסוד העולות שוב ושוב בהגותו: יחסי קרבה וריחוק בין האדם לקב"ה ובין הצדיק לחסיד, תפילה ומחשבות זרות, סיפורי מעשיות,

זו ואיכותן אצל הבעש"ט ואצל ר' נחמן.

29 ראו הערה 20 לעיל.

30 בייחוד על פי המקור הקבלי לדברי בלום, קרי יחסי שפיעה בין הספירות.

31 כמו כן, כפי שיובא בפרק ה, הפרספקטיבה של בלום אינה מתאימה לדיון בכל תחום.

32 ראו לדוגמה ליקוטי מוהר"ן תנינא נב.

33 ראו הלנר-אשד, מבקשי הפנים.

יחס לממון, ריפוי, תיקון הברית, לימוד זכות, התמודדות עם השבתאות, תיקון נשמות, ידיעה ובחירה ועוד.

הדיון שלפנינו נסמך על מספר מתודולוגיות. יש בו עיון פנומנולוגי בסוגיות תמטיות בספרות הקבלה והחסידות לצד בחינת הדינמיקה של הרעיונות, קרי חקר ההיסטוריה של הרעיונות וגלגוליהם. מתודולוגיות אלו משמשות במסגרת המתודולוגיה העיקרית, הנשזרת בדיון כחוט השני, והיא פואטיקה תרבותית. הווה אומר, קריאה ספרותית צמודה הן של הסיפורים הן של הדרשות לצד הנרטיבים האישיים וההנהגות מתוך עמידה על מוטיבים וסמלים השוזרים זה בזה טקסטים מסוגות שונות במלאכת מחשבת פואטית. מהעיון הספרותי עולים המבנים הדתיים, הערכיים והרוחניים שר' נחמן בונה ביצירתו הספרותית-דתית, שהיא בה בעת יצירת דמותו שלו כאב והולדת הבעש"ט, אביה הרוחני של השושלת. במסגרת מתודולוגית זו מוקדשת פחות תשומת לב לשאלת אמינותו של הספר 'שבחי הבעש"ט' או לאמינותן של מסורות אחרות על הבעש"ט,³⁴ ומושם דגש על יחסו של ר' נחמן למסורות אלו: הדרך שהוא קרא בהן, והאופן שהוא עיצב באמצעותן את דמותו שלו ואת זו של הבעש"ט, ובאמצעותן את העבר ואת העתיד של חסידות ברסלב. הקריאה הספרותית משרתת אפוא גם את ההבנה ההיסטורית של ר' נחמן ואת הבניית ההיסטוריה האישית שלו ושל אבותיו, שיש לה כמובן השלכות ציבוריות מרחיקות לכת.

הפרק הראשון עוסק ברצונו של ר' נחמן 'לראות את האבות'. הפרק מציג דוגמה ראשונה ליחסיו המורכבים של ר' נחמן עם הבעש"ט, יחסים המתבטאים בחלומותיו, בחזיונותיו ובסיפוריו. הפרק משמש גם הקדמה לחיבור כולו, ובו דיון בהתייחסויות ישירות של ר' נחמן לאבותיו: אבות האומה, משה רבנו והבעש"ט, ובחינת התייחסויות עקיפות יותר ומודעות פחות לדמות האב בכלל ולבעש"ט בפרט.

בפרקים ב-ז תיבחן השאלה כיצד יוצר ר' נחמן את תורתו ואת דמותו שלו ובתוך כך יוצר מחדש את הבעש"ט. בכל פרק תובא דוגמה בנושא אחר, כפי שיפורט להלן.

פרק ב עוסק בדיאלקטיקה של קרבה וריחוק בין האדם לאלוהיו ובין החסיד לצדיק. בהקשר זה נרנן העניין הרב שהיה לר' נחמן ב'מניעות', והסיפורים שסיפר

34 לשאלת אמינות המסורות ראו הערה 4 לעיל. על מנת להשוות את שבחי הבעש"ט של ר' נחמן למסורות אחרות על אודות הבעש"ט, אספתי מסורות על אודות הבעש"ט ככל שעלה הדבר ביד: מסורות שהופיעו בספרים שר' נחמן היה יכול לקרוא בהם, כאלו שסיפרו דמויות שהוא היה עשוי להכיר, וכאלה שנדפסו בקבצים מאוחרים יותר.

על התקרבות תלמידי הבעש"ט אליו. עוד יידונו מרכזיות הווידוי בפרקטיקה ובהגות של ר' נחמן וסיפורו על הווידוי שדרש הבעש"ט מתלמידו.

פרק ג עוסק בסוגיית היחס למחשבות זרות בתפילה, ומתוך כך נוגע גם בפרקטיקה של התבודדות. הדיון מתמקד בסיפורו של ר' נחמן על מחשבה זרה שבה נאבק הבעש"ט, עומד על משמעויותיו, ואגב כך עוסק ביחסו של ר' נחמן לעישון 'לולקא' (מקטרת) ובהתמודדותו עם רעיונות הכפירה בזמנו.

פרק ד עוסק בנרטיב שטווה ר' נחמן סביב כוחם המרפא של סיפורי המעשיות: הסיפורים שסיפר הבעש"ט, והסיפורים שחידש הוא עצמו. על פי הקשר המהותי שר' נחמן יוצר בין סיפורי מעשיות 'לעשירות' בתורה ס ב'ליקוטי מוהר"ן', יידונו יחסו של ר' נחמן לממון והנרטיב המבנה את יחסו זה בהשוואה ליחסו של הבעש"ט לממון. באופן רחב יותר פרק זה מציע התייחסות לחיי העולם הזה מנקודת מבטו של ר' נחמן.

שלא כקודמיו, פרק ה אינו עוסק בסיפורים שסיפר ר' נחמן על הבעש"ט, כי אם באופן שתורותיו מהוות פרשנות למסורות על הבעש"ט. פרק זה מציע לראות באחד מסיפורי 'שבחי הבעש"ט', הנוגע לחטא הנעורים של הבעש"ט, כעין מיתוס מכונן שהזין את דיוניו של ר' נחמן בקשר שבין תיקון הברית לשלמות הלשון ולמצוות התפילין.

פרק ו מתמקד במותו של הבעש"ט בזיקה למאבק בפרנקיזם. בפרק זה, כמו בקודמו, מוצעת קריאה בתורותיו של ר' נחמן כפירוש או כ'קריאה מנכסת' של סיפורים מכוננים על אודות הבעש"ט. מדובר בסיפורים על התמודדותו של הבעש"ט עם השבתאות וגלגולה בפרנקיזם ובמסורת הגורסת שהתמודדות זו היא שהביאה למותו. אגב כך מעמיק הדיון באשר ליחס שבין הבעש"ט למשה רבנו ובין ר' נחמן לשני 'מבשריו' אלו, וכן נפרסת התייחסותו של ר' נחמן לדיבורים קשים, גאווה וכעס, תוכחה ולימוד זכות.

פרק ז מתמקד במותו של ר' נחמן, הנתפס כמעשה של מסירות נפש ותיקון נשמות. בפרק השוואה בין הסיפור שמספר ר' נחמן על הבעש"ט, העוסק בתיקון נשמות בעת המוות, ובין הסיפור המקביל המופיע בספר 'שבחי הבעש"ט'. בחינת שני הסיפורים והשוואתם למגוון סיפורים נוספים הנוגעים לתיקון בעת החיים והמוות, יכולים ללמד רבות על תפיסת ר' נחמן את עצמו ואת הבעש"ט ועל דרכי ההבניה המודעות והלא-מודעות של המסורות החסידיות. הפרק מציע גם קריאה ספרותית בתורת 'בעל השדה', תורה סה ב'ליקוטי מוהר"ן', קריאה החושפת בה ממדים חדשים בזיקה לייעודו של ר' נחמן כמתקן נשמות מצד אחד, ולבעש"ט כ'בעל השדה' וכמבשר תיקון מצד שני.

הפרק השמיני והאחרון אינו עוסק ב'הולדת האב' כי אם במרכזיות הבחירה אצל ר' נחמן. הכוונה האקזיסטנציאלית לבחור מוצע ככוח מניע ליצירתו של

ר' נחמן כולה, ובכללה ליצירה מחדש של רכיבי החיים שנכפו עליו. הכורח לבחור מהותי גם להתמקמותו הרצונית והמודעת ביחס לייחוסו באמצעות 'ניכוס' 'נישול' ו'קריאה שגויה'. בהקשר זה נקשר הדיון גם למסורת המחקרית המתמשכת הנעה בתנועת מוטטלת בין 'מיסטיקה' ל'אמונה', בין מיסטיקה לאקזיסטנציאליזם, כשני קטבים המחוללים את תורתו וסיפוריו של ר' נחמן.

מתעלה עליו באופן הזדהותו עם משה עד כדי כך שיש לשמור על מסורת זו בסוד.

סיפורו של ר' נחמן הוא גם פיתוח חשוב של המסורת מ'דברים ערכים' על אכילתו המרובה של הבעש"ט. אמנם שם מדובר על ההשגה שהשיג משה בלוחות האחרונים, השגה שהיא ודאי גבוהה מזו שהשיג בעת אכילת הלחם במדין. אך שלא כמו ב'סעודת פדיון הבן' כאן, ב'שבחי הבעש"ט', לא מדובר במפגש של הבעש"ט עם משה ואף לא בהזדהות עמו, זאת בניגוד ל'מעשה מהלחם', שבו ר' נחמן משחזר כמו פיו את מתן התורה.⁵¹

במידה רבה מטרים 'המעשה מהלחם' בקווי המתאר שלו את 'חלום הגדולה' של ר' נחמן באחרית ימיו. ב'מעשה מהלחם' נדרש ממנו לרוקן את המכל שלו באופן מעשי על מנת שיוכל להכיל שפע ממקור גבוה יותר. הוא מאפס את קיומו החומרי ומתעלה לקיום רוחני גבוה, ורק אז הוא זוכה להתגלותו של משה – התגלות דמותו של משה אליו ובו עצמו. ב'חלום הגדולה' באחרית ימיו מודגש בחריפות הכאב הנפשי שבריקון. הוא אינו נותר בגדר סימבול של סם משלשל או טבילה בנהר דינור, אלא מתבאר בבהירות כדחייה חברתית, בדידות, ביקורת, נחיתות ואשמה – כל אלה מביאים להשלכת הראש. גם ההיפוך בסוף מפורש יותר – הוא זוכה לשבחים ברורים מפי האבות, הם רואים בו 'פרי', כלומר צאצא, אך צאצא מפואר שהופך בעצמו לאב, ל'עץ', ספירת תפארת, לגאון ולתפארת'.

5. פגם כיבוד אב ותחושות האשמה

מרק מצביע על אירוע נוסף שהתרחש מספר שנים לאחר שסיפר ר' נחמן את 'המעשה מהלחם' (כנראה בשנת תקס"ב, ביושבו בזלטיפוליה), אירוע הקשור בהזדהותו עם דמותו של משה. ביום כיפור שנת תקס"ז 'רצה [ר' נחמן] לפעול

51 מעניין לציין כי במסורת הנוגעת לר' ברוך ממז'יבו' מסופר שהלה עלה על קבר הבעש"ט, סבו, קודם חג השבועות וביקש ממנו לקבל את התורה 'בקלות וברקים כמו שקיבל מרע"ה מסיני'. בחג השבועות ראה ר' ברוך שאין בו כוח לכך, ולאחר החג נסע שוב למז'יבו' ועלה על קבר הבעש"ט וביקש ממנו שייקח ממנו יכולת זו. מסורת זו יכולה לתרום לדימויו העצמי של ר' נחמן (שאמר לדודו ר' ברוך מפורשות שהוא עולה עליו), שבניגוד לדודו ראה את עצמו מזדהה לחלוטין עם משה רבנו בנתינת התורה. ראו 'בוצינא דנהורא', עמ' 30 (על פי מספור שלי).

דבר אצל השם יתברך,⁵² אך הדבר לא עלה בידו. ביתו נשרף ביום זה, ור' נחמן קושר גם את 'החולאת והיסורין שהיו לו ושיש לו עדיין' לאותו דבר שרצה לפעול. מהי הפעולה? ההשמטה שצונזרה והושבה לאחר זמן, מבהירה: 'היינו שרצה שהשי"ת יחזור ויאמר לו התורה כמו לפני משה רבנו עליו השלום'.⁵³ מרק מתחבט בשאלה מדוע חפץ ר' נחמן להזדהות שוב עם משה רבנו, הלא ב'מעשה מהלחם' זכה ר' נחמן לקבל תורה כמשה. התשובה שהוא מציע, והוא מדגיש שזו השערה בלבד, היא שר' נחמן רצה לזכות כעת להתגלות פומבית. הרכיב הפומבי, טוען מרק, הוא שהיה חסר בהתגלות הקודמת, ור' נחמן חפץ בהתגלות חדשה קבל עם ועולם כדי שהיא תבסס את מעמדו בעיני החולקים והרודפים. שאיפה זו עולה בקנה אחד עם האמונה שבעידן המשיחי תתרחש התגלות פומבית, ועם הממד המשיחי בדמותו של ר' נחמן.⁵⁴

ברצוני להדגיש פרט נוסף שמופיע במסורת על 'אותו יום כיפור' בתקס"ז, ואשר יקשור את הדברים לציר שבמוקד הדיון. לאחר שאומר ר' נחמן כי בוודאי כל החוליים שבאו אליו הם מחמת הפעולה שניסה לעשות באותו יום כיפור, הוא שב ומדגיש נקודה זו באמצעות סיפור:

וספר אז מעשה מבנו של הרב משפיטיבקע שהיה חולה וידע שהיא מחמת חטא שפגם בכבוד אב ואף על פי כן הבין בלבו שאינו מתחרט וכו'. וספר זאת כנגד עצמו שאף על פי שידוע שהיסורין והחולאת שלו הוא מחמת הנ"ל אף על פי כן אינו מתחרט בלבו.⁵⁵

מה מוסיף הסיפור על בנו של הרב משפיטיבקע?⁵⁶ האם ר' נחמן נזקק לסיפור זה לשם מסירת הרעיון הכללי של החטא ועונשו? האם הוא נסמך עליו כראיה לכך שהעונש אינו מוביל בהכרח לחרטה על המעשה? או שמא יש דמיון נוסף בין שני הסיפורים? להבנתי הסיבה לאזכור סיפור זה היא העובדה שבשני המקרים מדובר בפגם שקשור לכבוד האב ולהבנה של הבן שבנקודה זו אין לו אלא לפגוע בכבוד האב כדי לסלול את דרכו שלו, או שמא נאמר – להפוך לאב בעצמו. אפשר להבין את השתוקקותו של ר' נחמן לחוות שוב את חוויות

52 חיי מוהר"ן, נסיעתו לנאוורייטש, קנא. ראו מרק, התגלות ותיקון, עמ' 41.

53 ימי התלאות, עמ' קצד, ראו מרק, שם. גרין קושר את אירועי יום כיפור זה לשנה החולפת ולמאמצים המשיחיים הכושלים של ר' נחמן במהלכה ורואה בפעולתו של ר' נחמן 'ניסיון נואש אחרון לדחוק את הקץ' (בעל היסורים, עמ' 209).

54 בכתביו של ר' נחמן חוזר שוב ושוב הצירוף משה-משיח.

55 חיי מוהר"ן, שם.

56 ככל הידוע לי אין מקום שבו מפורט באיזה סיפור מדובר.

נתינת התורה ולהזדהות עם משה מעצם העובדה שמדובר בחוויה קיומית. ר' נחמן – החדשן הגדול שחווה תדיר רצון להתעלות על אבותיו, להפוך לאב של אבותיו, ובר בכד חש תחושת אשמה כחוטא בכבוד אב, כמי שחרג ממקומו, כמי שלא ראוי למקומו – זקוק לאישור. תחושת האשמה שחש ר' נחמן בעומדו מול אבותיו עולה בחריפות ב'חלום הגדולה', שבו מוטח בו: 'איך אין אתה מתבייש בפני אבותיך נגד זקנך ר"ן [רבי נחמן מהורודנקא] והבעש"ט, ואיך אין אתה מתבייש מתורת משה ומהאבות הקדושים אברהם י"י [=יצחק יעקב] וכו'?'⁵⁷ ברגע זה, ביום הכיפורים תקס"ז, לאחר שנה של מאמצים משיחיים שלא נשאו פרי,⁵⁸ לא קשה להבין מדוע ר' נחמן חווה את אותה תחושת אשמה ובושה וזקוק לאשרור שלא פגע בכבוד אבותיו, ושהוא ראוי להכרתם באבהותו שלו. ועל כן, 'רצה שהשי"ת יחזור ויאמר לו התורה כמו לפני מרע"ה'.

א.6. 'כי תעבור במים אתך אני'

במקום נוסף עסוק ר' נחמן בשאלת ראיית האבות, אך הפעם התשובה שונה:

קודם שנסע לארץ ישראל בסמוך שאל לו אחד מפני מה אינו מקרבם ואינו מדבר עמם, אמר לו שאין לו עתה דיבורים, ואמר שנודע לי עתה על פסוק 'כי תעבור במים אתך אני', איך יכולין לראות מתי שרוצין את האבות אברהם ויצחק ויעקב. וגם היה חידוש אצלי מפני מה על פסוק זה דיקא. אך אני חושב מחמת שאני צריך לעבור על הים, אך למה לכם זאת מה צורך לכם בזה. ואם אפילו הייתי יכול להלביש זאת במוסר שיהיה בו צורך לכל, אך עתה אין לי דיבורים. אחר כך היה הולך ושב בבית וענה ואמר אני עני ואביון יותר מכל הגדולים, זה יש לו ממון וזה יש לו כסף, וזה יש לו עיירות, ואני אין לי כלום. אך זאת כל נחמתי כשאני מזכיר שבעלמא דקשוט יהיו כולם צריכים לי וישתוקקו כולם לשמוע החידושים שאני מחדש בכל עת ובכל רגע. מהו אני, רק מה שהנשמה שלי מחדש.⁵⁹

מהו המעבר במים? האם הוא וריאציה על הטבילה בנהר דינור שתופיע מאוחר יותר ב'מעשה מהלחם',⁶⁰ כלומר מירוק, לידה מחדש והתרוקנות מאישיותו

57 מרק, כל סיפורי, עמ' 324.

58 על כך ראו גרין, בעל היסורים, עמ' 176-211; פייקאז, חסידות ברסלב, עמ' 56-82.

59 חיי מוהר"ן, נסיעתו לארץ ישראל, קמו.

60 מעניין כי הפסוק בישעיה פותח בטבילה במים ומסיים בטבילה באש: 'כי תעבור במים